

ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ, ΣΧΟΛΕΙΑ ΚΑΙ ΙΕΡΕΙΣ ΤΩΝ ΧΩΡΙΩΝ ΤΗΣ ΘΑΣΟΥ
ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΕΝΑ ΑΧΡΟΝΟΛΟΓΗΤΟ ΕΓΓΡΑΦΟ

Ιωάννης Σκούρτης

Καβαλιώτης έμπορος, που καταγόταν από την Παναγία της Θάσου, μου παραχώρησε ένα δισέλιδο χειρόγραφο έγγραφο όπου σημειώνεται ο πληθυσμός κάθε χωριού, τα σχολεία που λειτουργούσαν με τον αριθμό των δασκάλων που υπηρετούσε σε κάθε σχολείο, οι μαθητές και οι μαθήτριες που φοιτούσαν, η συνολική δαπάνη της λειτουργίας των σχολείων και ο αριθμός των ιερέων που υπήρχε σε κάθε χωριό της Θάσου.

Το έγγραφο είναι αχρονολόγητο. Μια σημείωση, όμως, που αναγράφεται στο ίδιο το έγγραφο για τη Σχολή του Κάστρου, μας επιτρέπει να προβούμε στην ακριβή χρονολόγησή του. Η σημείωση αυτή αναφέρει: «Ένεκα των μεταξύ των κατοίκων αναπτυχθέντων παθών και αντεγκλήσεων η Σχολή κατά το τρέχον έτος παραμένει κλειστή». Ποιο ήταν το σχολικό έτος κατά το οποίο παρέμεινε κλειστή η Σχολή Κάστρου; Απάντηση στο ερώτημα μας δίνει ο Κώδικας Αστικής Σχολής Κάστρου, που περιέχει τα πρακτικά του Συλλόγου διδασκόντων, το βιβλίο της διδαχθείσης ύλης και το βαθμολόγιο των μαθητών κατά τα έτη 1908-1909 και 1909-1910¹. Από τον Κώδικα αυτό προκύπτει ότι η Αστική Σχολή Κάστρου είχε λειτουργήσει κατά τα δύο αυτά σχολικά έτη 1908-1910. Στον ίδιο Κώδικα καταχωρείται και ένα πρακτικό του Συλλόγου διδασκόντων, που συντάχτηκε στις 10-9-1908 και φέρει αύξ. αριθ. 1, που αναφέρει: «Σήμερα 10ην Σεπτεμβρίου, ημέραν Τετάρτην, συμπληρωθείσης της εγγραφής των μαθητών και γενομένης ακριβούς εξετάσεως αυτών, καθ' ότι ούτοι μεν προσήλθον άνευ ενδεικτικών προόδου και διαγωγής, εν τω σχολείω δε δεν υπήρχεν βαθμολόγιον, συνήλθε το διδάξον προσωπικόν εις 1ην συνεδρίαν και σκεφθέν επί των αποτελεσμάτων των εξετάσεων, επειδή εύρεν τους μαθητάς απασών των τάξεων λίαν αδυνάτους και δη εις τα γλωσσικά και μαθηματικά, και ακαταρτίστους και ανικάνους διά προαγωγήν, ως

1. Βλ. Σιδηρούλας Ζιώγου-Καραστεργίου, Θέματα οργάνωσης και λειτουργίας της Αστικής Σχολής Κάστρου στα τελευταία χρόνια της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, *Θασιακά*, τ. 10(1996-1997), σ. 282.

μη διδαχθέντας την διδακτέαν ύλην εκάστη τάξει, απεφάσισεν όπως πάντες οι μαθηταί πασών των τάξεων, εκτός ελαχίστων εξαιρέσεων μαθητών προκαταρκτικής και Α' τάξεως, και τούτων γενομένων λόγω ηλικίας και ευφυΐας, μείνωσι εν τη ίδια έκαστος τάξει»². Από το πρακτικό αυτό αναμφίβολα προκύπτει ότι η Αστική Σχολή Κάστρου δε λειτούργησε κατά το σχολικό έτος 1907-1908, αφού ο Σύλλογος των διδασκόντων αποφάσισε να παραμείνουν οι μαθητές στην ίδια τάξη, γιατί δε διδάχτηκαν τη διδακτέα ύλη κατά την περασμένη χρονιά 1907-1908. Επομένως το έγγραφο που παρουσιάζουμε έχει συνταχθεί κατά το χρονικό διάστημα που ήταν κλειστή η Αστική Σχολή Κάστρου, ήτοι κατά το πρώτο εξάμηνο του 1908.

Ποιος είναι ο συντάκτης του εγγράφου; Προφανώς πρόκειται για προξενικό έγγραφο που συνόδευε αναφορά που απηύθυνε το ελληνικό υποπροξενείο Καβάλας σε προϊστάμενη αρχή του. Πώς βρέθηκε, όμως, στα χέρια του Θασίου που μου το παραχώρησε, δε γνωρίζω, ούτε τον ρώτησα, όταν το έθεσε στη διάθεσή μου, γιατί δεν είχα αντιληφθεί τότε τη σπουδαιότητα του εγγράφου αυτού. Η επισήμανση του κ. Κων/νου Χιόνη ότι το έγγραφο προέρχεται από την αλληλογραφία του ελληνικού υποπροξενείου της Καβάλας, με κατέστησε προσεχτικότερο. Στην από 6-7-1907 αναφορά του Έλληνα υποπρόξενου της Καβάλας Σουΐδα προς το Γενικό Πρόξενο της Θεσσαλονίκης υπάρχουν δυσμενείς κρίσεις για το Γενικό Αρχιερατικό Επίτροπο Θάσου, τον οποίο χαρακτηρίζει αγράμματο, φοβισμένο και υποχωρητικό στην τουρκική εξουσία. Υποδεικνύει μάλιστα την αντικατάστασή του και τονίζει στο τέλος ότι η Θάσος έχει ανάγκη ενός ικανού ιεροκήρυκα. Το ίδιο συμβαίνει και στο έγγραφο αυτό, το οποίο τελειώνει με τη σημείωση: «Η Θάσος έχει απόλυτον ανάγκην ενός ικανού ιεροκήρυκος».

Η καταγραφή του πληθυσμού της Θάσου θεωρήθηκε επιβεβλημένη, γιατί το 1908 δημιουργήθηκε σπουδαίο πολιτικό ζήτημα, όταν η Θάσος υποβιβάσθηκε από «πολιτική διοίκηση» σε «υποδιοίκηση», γιατί ο πληθυσμός της, σύμφωνα με τα κρατικά στατιστικά στοιχεία της τελευταίας απογραφής, μόλις ανερχόταν σε 1.900 ψυχές. Η απογραφή που υπαινίσσεται είναι αναμφίβολα του 1905, στην οποία δεν προσήλθαν να απογραφούν όλοι οι Θάσιοι, γι' αυτό και παρουσιάζεται να κατοικείται το νησί μόνο από 1.900 ψυχές.

Η απόφαση της υποβίβασης της Θάσου σε υποδιοίκηση προκάλεσε την αντίδραση των Θασίων, οι οποίοι εξήτησαν τη ματαίωση της σχετικής υπουργικής απόφασης και τη διατήρηση της πολιτικής διοικήσεως του νησιού. Ο μητροπολίτης Μαρωνείας Νικόλαος απευθύνθηκε για το θέμα αυτό στο Πατριαρχείο, αλλ' η παρέμβαση του πατριάρχη Ιωακείμ Γ' δεν έφερε κανένα αποτέλεσμα. Ο υπουργός Εσωτερικών αντέταξε στον Πατριάρχη, όταν παρατήρησε ότι ο πληθυσμός

2. Βλ. Σιδηρούλας Ζιώγου-Καραστεργίου, ό.π., σ. 286.

της Θάσου ήταν πολύ μεγαλύτερος, «ότι τοιούτον πληθυσμόν δεικνύουσι τα επίσημα βιβλία, αν δε υπάρχωσι κεκρυμμένα άτομα μη εγγραφέντα κατά την απογραφήν, φυσικόν εστιν ίνα φέρωσι τας συνεπείας της τοιαύτης εκνόμου αυτών ενεργείας, ήτις εξημίωσεν ούτω και όλην την νήσον...»³.

Το έγγραφο που παρουσιάζουμε περιέχει ενδιαφέροντα στατιστικά στοιχεία που αναφέρονται στον πληθυσμό της Θάσου, στα σχολεία που λειτουργούσαν με το διδακτικό προσωπικό τους, στις δαπάνες που καταβάλλονταν από τους κατοίκους των κοινοτήτων, στους ιερείς που υπήρχαν σε κάθε χωριό με τη σημείωση αν ήσαν εγγράμματοι ή αγράμματοι. Η στατιστική φαίνεται ότι είναι ακριβής και καταγράφονται όχι μόνο οι ντόπιοι ορθόδοξοι χριστιανοί αλλά και οι ξένοι που ήσαν εγκατεστημένοι σε μερικά χωριά της Θάσου, καθώς και οι υπάλληλοι μουσουλμάνοι που υπηρετούσαν στο νησί. Το ότι η αναγραφή των κατοίκων κάθε χωριού είναι ακριβής αποδεικνύεται από την κοινότητα Άνω και Κάτω Θεολόγου. Στην παρούσα στατιστική του 1908 αναφέρεται ότι οι δύο συνοικισμοί του Θεολόγου, που αποτελούσαν δύο χωριστές κοινότητες, είχαν συνολικά 2.450 κατοίκους, ενώ το 1912 οι χριστιανοί ορθόδοξοι του Θεολόγου ήσαν 2.250⁴. Η διαφορά των 200 κατοίκων που υπάρχει ανάμεσα στις δύο στατιστικές δικαιολογείται, δεδομένου ότι υπάρχει κατά την περίοδο αυτή και ένα μεταναστευτικό ρεύμα νέων του Θεολόγου προς την Αμερική⁵.

Τα στοιχεία που περιέχει το έγγραφο που δημοσιεύουμε πρέπει να είναι ακριβή. Μια μεγάλη διαφορά υπάρχει μόνο στους ιερείς του Θεολόγου. Η από 20-11-1912 απάντηση των δύο συνοικισμών του Θεολόγου στο διοικητή Θάσου Β.Κ. Σκουρλέτη αναφέρει ότι υπήρχαν στο χωριό αυτό 4 ιερείς⁶, ενώ στη στατιστική του 1908 αναφέρονται 10 ιερείς. Η διαφορά αυτή εξηγείται μόνο αν θεωρήσουμε ότι στους 10 περιλήφθηκαν και οι καλόγεροι που υπηρετούσαν ως οικονομοί στα μετόχια που διέθεταν στο Θεολόγο οι μονές του Αγίου Όρους.

Το έγγραφο αυτό αναμφισβήτητα περιέχει διαφωτιστικά στοιχεία που αναφέρονται στον πληθυσμό, στα σχολεία και στους ιερείς της Θάσου. Ο Λιμένας (Οσμανιέ), που ήταν η πρωτεύουσα του νησιού, σύμφωνα με το έγγραφο, είχε 865 ορθόδοξους κατοίκους, 120 μουσουλμάνους και άλλους υπαλλήλους, ενώ διέθετε ένα μικτό σχολείο, όπου φοιτούσαν 124 μαθητές και μαθήτριες, και η ετήσια δαπάνη του για την πληρωμή ενός διδασκάλου και μιας διδασκάλισσας ανερχό-

3. Βλ. *Ιωάννου Ελ. Σιδηρά*, Πτυχές της δράσεως του μητροπολίτου Μαρωσίας Νικολάου Σακκοπούλου, *Θασιακά*, τ. 13(2004-2006), 441-442.

4. Βλ. *Κωνσταντίνου Χιόνη*, Η απελευθέρωση της Θάσου το 1912 και η εγκατάσταση των πρώτων Αρχών, *Θασιακά*, τ. 2(1985), σ. 31, αρ. εγ. 4.

5. Βλ. *Κωνσταντίνου Δ. Τσίμα*, Το ρεύμα μετανάστευσης των Θεολογιτών της Θάσου κατά τους τελευταίους χρόνους της τουρκοκρατίας, *Θασιακά*, τ. 11(1998-2000), σ. 281.

6. Βλ. *Κωνσταντίνου Χιόνη*, ό.π., σ. 31.

ταν σε 90 λίρες· διέθετε ακόμα ένα ιερέα, που ήταν αρχιερατικός επίτροπος και που η μόρφωσή του ήταν μέτρια.

Η Παναγία είχε 1.580 ορθόδοξους κατοίκους, διέθετε σχολείο με 235 μαθητές και μαθήτριες, όπου δίδασκαν τρεις διδάσκαλοι και μία διδασκάλισσα, με ετήσια δαπάνη 145 λιρών. Υπήρχαν τρεις ιερείς, απ' τους οποίους μόνο ένας ήξερε μέτρια γράμματα.

Η Ποταμιά είχε 760 ορθόδοξους κατοίκους, δίδασκε ένας διδάσκαλος και μία διδασκάλισσα σε μικτό σχολείο που φοιτούσαν 110 μαθητές και μαθήτριες, με ετήσια λειτουργική δαπάνη 70 λίρες.

Ο Άνω Θεολόγος είχε 1.435 ορθόδοξους κατοίκους και ο Κάτω 1.015. Οι δύο συνοικισμοί αποτελούν ένα χωριό που διαθέτει δύο σχολεία, όπου διδάσκουν 4 διδάσκαλοι και δύο διδασκάλισσες σε 168 μαθητές και 57 μαθήτριες, με ετήσια δαπάνη 224 λιρών. Οι 10 ιερείς που διαθέτουν και οι δύο συνοικίες είναι σχεδόν αγράμματοι. Η πληροφορία που υπάρχει ακόμα για την ανέγερση της νέας μεγάλης και ευρύχωρης σχολής αποτελεί ένα άλλο νέο στοιχείο χρονολόγησης του εγγράφου, δεδομένου ότι η νέα σχολή άρχισε να ανοικοδομείται το 1908 και αποπερατώθηκε το 1911⁷.

Τα Λιμενάρια (Χαμηδιέ) έχουν 324 ορθόδοξους, 52 ξένους και διαμένουν άλλοι 27 Τούρκοι υπάλληλοι μετά των οικογενειών τους. Διαθέτει μία μικτή σχολή, όπου φοιτούν 104 μαθητές και μαθήτριες, με ένα διδάσκαλο και μία διδασκάλισσα και με ετήσια δαπάνη 112 λίρες. Ένας ιερέας που υπάρχει είναι αγράμματος.

Το Κάστρο έχει 1.230 ορθόδοξους και 50 ξένους. Διαθέτει μικτή σχολή, όπου διδάσκουν δύο διδάσκαλοι και μία διδασκάλισσα σε 148 μαθητές και μαθήτριες με ετήσια δαπάνη 148 λιρών. Οι ιερείς του και οι πέντε είναι αγράμματοι. Οι κάτοικοι της Μέσης (Καλυβίων) δεν αναφέρονται, γεγονός που σημαίνει ότι είναι ενσωματωμένοι με τους κατοίκους του Κάστρου. Άλλωστε η σχολή του Κάστρου μεταφέρθηκε και λειτούργησε στη Μέση κατά τα σχολικά έτη 1908-9 και 1909-10, γι' αυτό και αναφέρεται σε πράξεις της ως τόπος σύνταξης η Μέση Κάστρου⁸. Στον πληθυσμό των Λιμεναριών και της Μέσης δεν πρέπει να συμπεριλήφθησαν και οι εργάτες που δούλευαν στα μεταλλεία και ξεπερνούσαν τις 2.000.

Οι Μαριές είχαν 780 ορθόδοξους κατοίκους με ένα μικτό σχολείο, όπου δίδασκε ένας διδάσκαλος και μία διδασκάλισσα, με ετήσια δαπάνη 80 λιρών. Και οι τρεις ιερείς των Μαριών ήταν αγράμματοι.

Η Καλλιράχη είχε 1.800 ορθόδοξους και 50 ξένους. Στο μικτό σχολείο της, που ήταν ετοιμόρροπο, φοιτούσαν 165 μαθητές και 54 μαθήτριες και δίδασκαν

7. Βλ. Κωνσταντίνου Δ. Τσιάτα, Το κτίσμα που εστέγασε την ελληνικήν σχολήν Θεολόγου, Θεσσακιά, τ. 4(1987), σ. 146-147.

8. Βλ. Κώδικα πρακτικών, Διδαχθείσης ύλης και Βαθμολογίου των ετών 1908-9 και 1909-10, που βρίσκεται στην κατοχή του κ. Άγγελου Γαλανού.

δύο διδάσκαλοι και δύο διδασκάλισσες με ετήσια λειτουργική δαπάνη 165 λιρών. Και οι πέντε ιερείς της Καλλιράχης ήσαν αγράμματοι. Αξίζει να σημειώσουμε ότι ο πληθυσμός της Καλλιράχης παρουσιάζεται αυξημένος, διαπίστωση που μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι πρέπει να περιλήφθηκαν και οι εργάτες που δούλευαν στα μεταλλεία του Σωτήρος.

Ο Σωτήρας είχε 560 κατοίκους και άλλους 11 σιανδαριάδες και βακουφικούς. Στο μικτό σχολείο της φοιτούσαν 38 μαθητές και 22 μαθήτριες και δίδασκαν ένας διδάσκαλος και μία διδασκάλισσα με ετήσια δαπάνη 57 λιρών. Είχε ακόμα δύο ιερείς που ήσαν αγράμματοι.

Το Καζαβήτι είχε 1.075 ορθόδοξους κατοίκους. Περιλαμβάνονται και οι δύο συνοικισμοί που διέθεταν ένα σχολείο αρρένων, όπου φοιτούσαν 95 μαθητές με δύο διδασκάλους, και ένα θηλέων με μία δασκάλα και 48 μαθήτριες. Η ετήσια δαπάνη των σχολείων της ανερχόταν σε 130 λίρες, ενώ οι τρεις ιερείς του είναι αγράμματοι.

Τελειώνουμε με το Βουλγάρο, που είχε 920 ορθόδοξους κατοίκους σε δύο συνοικισμούς, στο Ραχώνι και στο Βούζι. Διέθετε μικτό σχολείο, όπου φοιτούσαν 120 μαθητές και μαθήτριες, με ένα δάσκαλο και μία διδασκάλισσα και ετήσια δαπάνη 68 λίρες. Και οι τρεις ιερείς που υπήρχαν ήσαν αγράμματοι.

ΕΓΓΡΑΦΟ

<i>Λιμήν (Οσμανιέ). Πρωτεύουσα της νήσου Θάσου. Έχει κατοίκους χριστιανούς ορθόδοξους</i>	865
<i>Μουσουλμάνους, υπαλλήλους και μη τοιούτους</i>	120
<i>Σχολείον μικτόν με μαθητάς και μαθητριάς</i>	124
<i>και με διδάσκαλον ένα και διδασκάλισσαν μίαν. Αι δαπάναι προς συντήρησιν των Σχολείων ανέρχονται εις λίρας 90 πληρωνόμεναι τη συνδρομή των χριστιανών. Ιερεύς εις, ο και αρχιερατικός αντιπρόσωπος. Εγγράμματος μετρίως.</i>	
<i>Παναγία. Με κατοίκους χριστιανούς ορθοδόξους</i>	1.580
<i>Σχολείον με 3 διδασκάλους και μίαν διδασκάλισσαν και με μαθητάς και μαθητριάς</i>	235
<i>Αι δαπάναι ανέρχονται εις λίρας 145. Πληρώνονται τη συνδρομή των κατοίκων. Ιερείς έχει 3, εξ ων ο εις μετρίως εγγράμματος.</i>	
<i>Ποταμία. Έχει κατοίκους ορθοδόξους χριστιανούς</i>	760
<i>Σχολείον μικτόν με ένα διδάσκαλον και μίαν διδασκά-</i>	

	λισσαν. Με μαθητάς και μαθητριάς 110 και με δαπάνην 70 λιρ. πληρωνομένων τη συνδρομή των κατοίκων.	
Θεολόγος άνω.	Έχει κατοίκους χριστιανούς ορθοδόξους	1.435
» κάτω.	» » » » »	1.015
	Αμφότεραι αι συνοικίαι, αίτινες αποτελούσιν εν χωρίον, έχουσι Σχολεία δύο, με τέσσαρας διδασκάλους και δύο διδασκαλίσσας, με μαθητάς 168 και μαθητριάς 57. Πληρώνουσι κατ' έτος λίρας 224 εισπραττομένας εκ των χωρικών, οίτινες οικοδομούσιν ήδη νέαν μεγάλην και ευρύχωρον Σχολήν. Αμφότεραι αι συνοικίαι έχουσι 10 ιερείς ως επί το πλείστον αγραμμάτους.	
Λιμενάρια (Χαμηδιέ).	Έχει ορθοδόξους χριστιανούς	324
	Ξένους	52
	Τούρκους υπαλλήλους μετά των οικογενειών	27
	Έχει σχολήν μικτήν, με έναν διδάσκαλον και μίαν διδασκάλισσαν, με μαθητάς και μαθητριάς 104. Δαπανώσιν 112 λίρας. Ιερεύς εις αγράμματος.	
Κάστρον.	Έχει κατοίκους ορθοδόξους	1.230
	» » ξένους	50
	Σχολείον μικτόν με μαθητάς και μαθητριάς 148, με δύο διδασκάλους και με μίαν διδασκάλισσαν. Πληρώνουσι λίρας 125. Ιερείς έχει 5, πάντες αγράμματοι, εξ ων ανά εις εναλλάξ μεταβαίνει και λειτουργεί εις Λιμενάρια. Σημ. Ένεκα των μεταξύ των κατοίκων αναπτυχθέντων παθών και αντεγκλήσεων, η Σχολή κατά το τρέχον έτος παραμένει κλειστή.	
Μαργιές.	Έχει κατοίκους ορθοδόξους	780
	Σχολείον μικτόν με ένα διδάσκαλον και μίαν διδασκάλισσαν. Πληρώνουσιν εξ ιδίων οι κάτοικοι λίρας 80. Ιερείς 3, αγράμματοι.	
Κακή- Ράχη.	Έχει κατοίκους ορθοδόξους	1.800
	» » ξένους	50
	Σχολείον μικτόν ετοιμόρροπον με μαθητάς 165 και μαθητριάς 54. Με 2 διδασκάλους και 2 διδασκαλίσσας. Πληρώνουσιν εξ ιδίων οι χωρικοί λίρας 165. Ιερείς έχει 5. Πάντες αγράμματοι.	
Σωτήρος.	Έχει κατοίκους	560
	Ζιανδαρμάδες και Βακουφικούς	11
	Σχολείον μικτόν με ένα διδάσκαλον και με μίαν διδα-	

	σκάλισσαν. Έχει μαθητάς 38 και μαθητριάς 22. Δαπανώσι λίρας 57 εξ ιδίων των. Ιερείς 2, αγράμματοι.	
Καζαβήτι	Έχει κατοίκους ορθοδόξους	1.075
	Σχολείον αρρένων με 2 διδασκάλους και θηλέων με μίαν διδασκάλισσαν, με μαθητάς 95 και μαθητριάς 48. Δαπανώσι κατ' έτος λίρας 130. Ιερείς 3, αγράμματοι.	
Βουργάρο εις δύο Συνοικίας Ραχώνι και Βούζι	Έχει κατοίκους ορθοδόξους Σχολείον μικτόν με ένα διδάσκαλον και με μίαν διδασκάλισσαν. Μαθηταί και μαθήτριάι 120. Δαπανώσι 68 λίρας. Ιερείς τρεις, αγράμματοι.	920
Σημ.	Η Θάσος έχει απόλυτον ανάγκην ιεροκήρυκος.	